

ПРИЧЕ „ДНЕВНИКА“

Разговор у првом лицу

Леополд Лахола

одломак из истоимене новеле

Тог спарног лета, првог од краја рата, научио сам да узалуд покушавамо убити смрт, или барем на тренутак побећи од ње, зато што се она толико држи уз нас као у ми уз њу. Вучемо је за собом где год идемо, као пса на ланцу.

Седала је дакле с нама за сто, легла је између мужа и жене у кревет, играла је са нашом децом ринге ринге раја, једном је чак поред мене издржала за време целог концерта и рано ујутру нам се церекала у огледало испред којег смо се бријали.

Стопут сам то проверио једне суботе, кад нисам могао да одбијем учешће на свадбеној гозби извесног познаника.

Столови су били пуни посланица, гости су јели и пили, као да нису ни на шта други били навикли, само разговор су избегавали. Из сваког питања могла је да извири смрт, из сваке опаске могао је да се излегне убијени, била како да је била обазрива.

Код улаза сам у мимоходу удварајући се једној девојци рекао да има лепу кошу.

„Моја прва је била лепша,“ узвратила је, „Али ту сам оставила у Терезину.“

Проклињао сам себе самог што нисам довољно избегавао сватовске госте и од тог тренутка сам стајао у споредном хошку, чекајући погодну прилику да се неприметно изгубим.

Одједном сам осетио да ме посматра старија господја што је седела наспрам мене.

„Шта треба да радим? Да играм?“

„Па знам, добро ја знам,“ климала ја главом и растужила се.

„Цело време са била са вашом мамом,“ рекла је одједном.

Цело време, то значи да је с њом била до краја, док није преминула. Нисам још трагао за својом породицом. То ми је пружало неизвесност која је била милосрдна и дозвољава да кришом мистим како се на улици изнебуха преда мном посрва мој брат или мајка.

„Помагала сам јој колико сам имала снаге,“ додало је замишљено кад сам јој пришао.

„Где је то било?“ испитивао сам и срце ми је лупало у грло.

„Срела сам је у планинама. Шездесет годишња жена издржала је поход са јединицама у повлачењу у снежне планине. Онда су на нас дошли авиони, што су тако страшно урлали, као да је човек то тако желео, кад су нам скоро главе поскидали, тако су ниско летели. Изнад Црног Бора одједном су били пред нама и за нама и свугде. И многе су заробили.“

„Где је то било, где су вас заробили?“

„Па кажем испод Црног Бора. Поред лугарнице. Поред доње. Ону друга су запалили.“

„Реците, шта су с њом радили?“

„Ви то стварно не знате?“

„Стрељали су је?“ журио сам у нади да кад човек сам себе рани, мање боли.“

„Тамо је стрељано много људи. Углавном старијих. Оне млађе су покупили и одвукли у Немачку. Кажу, на радове.“

Оставио сам свадбу и напустио сам град још те вечери ноћним возом.

Целу ноћ је лила киша а још и у зору кад сам пешке кренуо на Црни Бор. Био сам мокар до костију, не знам ни када је престала киша. Са напором сам стајао на ногама кад сам стигао до доње лугарнице. Овуда је ишла моја мајка, до овог стрмог брега. Овде негде, можда поред овог дрвета или и тамо код оне извале, дрвета што је препречило стазу, је гледала у цев пушке. Онда се сручила. На лице. Мора да буду неки трагови. Већ сам знао да је то после толико времена искључено, али сам их очажно тражио. Ако их и много не најдем, али ћу наћи барем нешто њено. Газиво сам по мокром дну малињака. Клечећи на оба колена, превртао сам суво жбуње. Делтић је кљуном куцао у дрво и то је одјекивало као пуцњава из даљине.

Нагло је појавила поворка раздраганих гљивара са пуним кошевима. Шума је била пуна њиховог смеха.

„И ви на гљиве?“ питао је један од њих.

„Не,“ узвратио сам.

„После ове топле кише гљива је тушта и тма.“

„Да,“ рекао сам и знао сам да у овим планинама никада нећу моћи да скупљам гљиве и ови људи више никад неће знати шта ја клечећи тражим међу сувим жбуњем и да добри делтић увек ће ме подсећати на пуцње из даљине и пуцање ми до смрти изазивати лице моје мајке, мало преплашено, али не скрушено, у том тренутку кад од шесторо деце ниједно једино није било у близини и од свих људи око ње ниједан није покушао да је спаси од смрти која ће заувек остати за мене тако страшна, јер изнад свега је страшнија кад пада стара жена, можда на колена, на лице или и на бок и пошто је ова крчевина, овај малињак, ова мрачна шума била последње место за које се њен поглед ухватио, почео сам на мрзим ово место, јер можда и она извала је помагала у убијању моје мајке, и тај малињак и тај корен који вири, на којем се сигурно спотакнула, пре но што су је ухватили и ледјима ставили испред дрвета, тако да сам се подигао и нисам више задржао плач који ме је тако јако протресао да су и птице на тренутак утихнуле.

са словачког превео Михал Харпањ

ИНТЕРВЈУ: МЕХМЕТ ДЕМИРТАШ, ПРОМОТЕР ТУРСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Најважније је - читати

У организацији Културног центра Војводине „Милош Црњански“, у оквиру Ерасмус+ програма, одржан је разговор на тему „Промоција националне књижевности у свету – турски пример“. Ова установа културе покренула је наведени циклус разговора, у оквиру којег је већ гостовала у Новом Саду Сења Пожар из Словеније, с циљем да се и српска књижевност и савремени писци на што професионалнији начин представе светској јавности.

О Турској и њеном начину представљања њихове националне књижевности која у томе предначи у последњој деценији у Европи и свету, говорио је Мехмет Демирташ, директор за корпоративну комуникацију. Мехмет Демирташ је студирао музичку теорију у Француској. Радио је као координатор догађаја у културном центру у Истанбулу. Са супругом Нермин Молаоглу основао је агенцију „Калем“ која ове године обележава 20 година постојања. Потпуно невероватно звучи податак да је само њихова агенција „Калем“ за те две деценије продала права по свету за више од 3.000 наслова турских писаца и списатељица. Демирташ је реализовао бројне пројекте за развој турског издаваштва на глобалном тржишту, а од 2009. године је и директор ИТЕФ-а – Међународног фестивала књижевности у Истанбулу. Тренутно пише докторски рад на Универзитету у Загребу.

● **Господине Демирташ, шта бисте издвојили као основну ствар за представљање националне књижевности у свету?**

– Најважније је читати и кроз читање откривати друге али и себе. То је увек врста наслеђа међу нама. Турски програм је веома важан, о њему сам говорио и пре двадесет година и био сам први који је на тај иновативни начин започео мисију. Наша идеја је од почетка била врло једноставна: радити са издавачима, преводиоцима али и са Министарством културе, невладиним организацијама и приватним сектором. Све узевати са циљем да се о нашој књижевности зна у свету и да наши аутори постану читани и препознатљиви свуда. Временом смо и ван Турске постали велика и снажна екипа, а наша агенција „Калем“ је један од пионира у томе.

● **Како то конкретно изгледа?**

– Када откријемо ново тржиште сви заједно радимо на његовом развоју. Ново тржиште значи нов језик, нове читаоце и нове хоризонте и то нам је најважније. Заиста је најбитније стварање својеврсног моста између две различите културе и два различита језика. Зато је мени посета Новом Саду важна, не само како бих промовисао турску књижевност или поделио наша искуства са вама, већ ми је најважније да доживим ову културу, осетим како дише. Знате, ја сам обишао више од 80 земаља света и важни су ми ти контакти с људима. И моја супруга је много путувала, а те контакте и даље одржавамо. Она просећно на дан шаље минимум по 100 мејлова, а било је дана када је послала и 500 мејлова. И све то је важно.

● **Културни центар Војводине „Милош Црњански“ је пре три године у оквиру своје издавачке делатности покренуо едицију „Our places“ и у њој је већ објављено више од 15 прозних дела и поезије наших писаца на енглеском језику. Да ли сматрате да је то један од првих корака на путу ка презентовању наше књижевности у свету?**

– Свакако, али то је само први корак. Важан и основни, од тога треба кренути. Важно је и што је ваша установа културе, прва у овом делу Европе, почела и већ реализовала три издања Fellowship програма јер се ту агенти и издавачи из целог света упознају са вашом културом, историјом, књижевношћу. Важно је, када се једном оствари контакт међу људима из различитих земаља, важно је и не прекидати их. Бити стално с њима у контакту. Новосадски Fellowship програм се већ прочуо међу агентима и из-

Фото: приватна архива

давачима, учесници су презадовољни свим оним што су добијали у Новом Саду и Београду, од сазнања о књижевности, о њеној историји и савременим токовима, до упознавања културе у Србији уопште што је јако важно. Тај програм је инвестиција која јесте „на дуге стазе“ исплатива, али је веома исплатива. Треба се представљати и на Сајмовима књига у свету, имати добре каталоге и презентације, увезати се са Министарством културе и предочити важност грантова за преводиоце ваших књига на стране језике...

● **Које су Вам препреке најочљивије на том путу представљања турске књижевности у свету?**

– Језици, свакако. Знате, чак и са суседима, када су вам културе познатије него оних земаља које су вам далеко, језик може бити потпуно различит. Као агенту, тешко ми је понекад да се снађем у томе. Морам да отпутујем у те земље, а то јесте инвестиција. Знате, супруга и ја увек изграђујемо прво стратегију. Она је најважнија. Запитамо се, када затворимо очи - коју мапу видимо? Ја сам видео мапу Новог Сада али, то није довољно. Видео сам Србију, па Балкан, па Европу, па свет. На крају, коју год земљу да замислимо, морамо видети свет. Јер, где су границе, шта је наш лимит? Нема граница, морамо своје циљеве поставити високо и широко. И ви у Србији треба да замислите цео свет. Како се претставити целом свету, јер тамо је будућност свих нас. Важно је одредити и шта је за вас највиша тачка успеха а то је, признајем, један врло тежак задатак. А све то треба да буде урађено пре него што, на пример, потпишете уговор са неком српском издавачком кућом. Проучити међусобне односе, историју, економске односе, културне, политичке. Видите, наше Министарство културе је подржало издаваче из Јерменије који су превели и објавили књиге турских писаца.

● **Поделите сте са нама многа Ваша искуства на предавању, чак и она која задиру у пословне вештине, да ли то често чините?**

– Стечено искуство и знања не задржавамо само за нас, ми желимо са свима да га поделимо. Ми, који смо најмлађа агенција која је на сајму књига у Лондону добила награду као најбоља агенција. Видите зашто. Ова наша цивилизација може бити створена, може се развијати, само са другим људима. Не можемо је градити свако за себе. Ово је једна цивилизација. Зато се умрежавамо и делимо знања између себе. Није важно што сам ја Турчин, важно је да сам човек књижевности.

Гордана Нонин

ВИШЕ ОД ИСТОРИЈЕ: ЕПИСКОП ПЕТАР ИЛИРСКИ У сенци Врта наранџи

Пише: Мила Михајловић

Име и дело епископа Петра Илирског везано је за Цркву Свете Сабине (*Basilica di Santa Sabina all'Aventino*) чији је градитељ, једну од најважнијих и најстаријих ранохришћанских базилика Вечног града. Налази се на самом врху брда Авентина, у близини градског ружичњака и Врта наранџи (*Giardino degli Aranci*). Саграђена је између 422. и 432. године нове ере на месту где се, према предању, налазила кућа римске матроне Сабине, која је прешла у хришћанство и постала мученица.

Како је претходно речено, цркву је основао и подигао епископ Петар Илирски (*Pietro d'Illiria*) стигао овомо са простора данашње Србије, што не треба да чуди, имајући у виду веома јак утицај хришћанства у римским покрајинама Илирија и Мезија. Довољно је сетити се да је Свети Димитрије живео и био погубљен у Сирмијуму, данашњој Сремској Митровици, те да је и први римски цар хришћанин био рођени Нишлија.

Такође, треба имати на уму да се, све до половине 19. века, у Аустрији и у Француској назив „Илири“ користио за Србе, по

античкој традицији која их означава као „народ дошао из Илирије“. У Аустријском царству је чак званичан назив за Србе неко време био „Илири“, а српски језик се звао „илирски“. Наполеон је, почетком 19. века, формирао тзв. Илирске провинције које су ишле од Љубљане и Трста све до Дубровника. Повлачењем Наполеона са ових простора поклапа се са рађањем политичког покрета хрватског препорода названог „Илирски покрет“. Тако се данас у Хрватској тежи да замени значење речи „илирски“ са „хрватским“ и „Илира“ са хрватима, док је у прошлости ова реч означавала народ православне вере.

Црква Свете Сабине на Авентину (*Basilica di Santa Sabina all'Aventino*) једно је од најзначајнијих дела ранохришћанске архитектуре Вечног града. О човеку чијом вољом је подигнута, епископу Петру Илирском, не зна се много, сем да је био човек од великог утицаја у Цркви тога доба, повезан с источним (грчким) хришћанским круговима, што се види и по архитектонским и уметничким елементима базилике, који носе источњачке ути-

цаје. Његово име стоји исписано на једном од архитрава унутар цркве. Натпис каже да је он подигао ову базилику у част Свете Сабине и гласи:

*PRESBYTER PETRUS DIACONUS
NATIONE ILLYRICUS EX VOTO POSUIT*

У преводу: *Презвитер Петар ђакон, поклоник из Илирије, по завету подиже.*

Натпис сведочи да је Петар био презвитер, дакле свештеник, и ђакон, што је тада могла бити и функција са ширим надлежностима, те да је пореклом из Илирије. Такође, показује да је цркву подигао и украсио „по завету“, односно као део верског завета или заветног обећања. Црква Свете Сабине и данас чува овај натпис, а лик њеног градитеља понекад се приказује у уметности у контексту историје изградње базилике.

Црква је пример ранохришћанске архитектуре базиликалног типа, са три брода одвојених редовима стубова од порфира. Упркос каснијим преправкама, сачувала је своју оригинарну структуру и неке од најстаријих украса. Посебно су позната дрвена врата из V века, са рељефима из Библије. На њима се налази и један од најстаријих приказа распећа у хришћанској уметности. Чувена је и апсида, и она сачу-

вана у оригинарном облику, иако су декорације углавном из каснијих периода. Прозори цркве су од алабастера што омогућава да унутрашњост буде обасјана меком светлошћу. Сачуван је и део мозаика и архитектонских украса из периода градње.

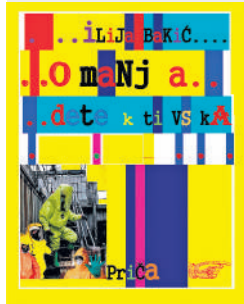
За Доминикански свештенички ред Црква Свете Сабине је била важан центар. Ту је живео и проповедао свети Доминик, а у њој се и данас налази доминикански манастир. Са платоа испред цркве пружа се један од најлепших погледа на Рим.

Име Петра Илирског носи и трг испред цркве са ког се улази у Врт наранџи. Крски га прелета фонтана правоугаоног облика чије је средиште римска термална када од гранита из античког периода. Изнад ње, постављен унутар шкољке, је маскерон, украсно лице, са намрштеним изразом и густим брковима. Маскерон је из касног 16. века, сачињен према нацрту Бакома дела Порте, познатог римског архитекте и вајара, и првобитно је био постављен као украс чесмовада на Форуму. Ова малена, али занимљива фонтана леп је спој античких и ренесансних елемената и један од скривених драгуља Авентина, кога туристи што журе у Врт наранџи често неправедно заостављају. ■

ПРЕДЛОГ ЗА ЧИТАЊЕ

Омања детективска прича Илија Бакић (Нео-сигнал)

Из штампе је, поводом 30 година од настанка, изашао овај Бакићев роман у чијем поднаслову стоји инструктивна аутоодредница „псеуд-о-палп или палп-о-псеуд“. Прича се дешава у једном од пренатрпаних градова који плутају океаном а њен јунак је ССП, инспектор за отпадне воде са јефтино купљеном дипломом који је закупио свој службени положај-функцију.

Проналазак делова тела на дну ђубропада где живе легално-илегални становници Муљари постаје неочекивана шанса за инспекторско испуњење... Пародирање образаца палп кримића дозвољава аутору да причу обогати веселим хумором али и неретким саркастичним тоновима. Уз то, текст романа је, адекватно аутоодредници „псеуд-о-палп или палп-о-псеуд“, штампан у два ступца како је то и био обичај у рото-палп романима.

хумором али и неретким саркастичним тоновима. Уз то, текст романа је, адекватно аутоодредници „псеуд-о-палп или палп-о-псеуд“, штампан у два ступца како је то и био обичај у рото-палп романима.

Наша места Мирко Себић (КОВ)

По оцени Јовице Аћина, реч је о особеној психоанализи успомена, места, сусрета, доживљаја... „Покушати изрећи неизрецива сећања и лоцирати њихово место у нама. Мирко Себић то чини у ефектним блесковима, у микроесејима који се не боје да пређу жанровске границе. Они су попут епифанија, али које се не лишавају аналитичких и критичких елемената. О овом подухвату можемо рећи свакојаке ствари, али пре свега бих рекао да је у питању књижевни подухват који попут пустиловине у писању заслужује истинску пажњу. Есејистички дух на делу у потери за егзистенцијалним искуством, па утолико је тик уз приповедање, али настављајући све време да крчи сопствену стазу“, наводи Аћин уз опаску да ова књига спада међу најбоље збирке есеја код нас које је протеклих неколико година прочитао. На сличном трагу су и оцене Ксеније Катанић, која истиче да су *Наша места* унела „многа свежине у уметност литерарног стварања у Војводини“.

КРИТИКА НЕДЕЉОМ Непријатност постојања

„Страствени водич“, Емил Сиоран (КОВ, 2025)

Пише: Милан Р. Симић

Као и све остале књиге Емила Сиорана, и „Страствени водич“ (приредио и превео са румунског Габријел Бабу) представља значајно дело у области филозофске и литерарне медијације уз једну напомену. „Страствени водич“ специфична је књига у његовом опусу, написана у Паризу током Другог светског рата, последња на марењем језику, а објављена тек 1991. године. За разлику од његових каснијих дела, где је често ишао у дубоке егзистенцијалне анализе, овде се осећа више личне интенције, као и извесна интимност у приступу темама због чега читалац осећа Сиорана не само као филозофа, већ и као човека који се бори са својим демонима. Сиоран у овој књизи користи дуже фрагменте, „мале есеје, књижевни израз који и није толико карактеристичан за његов рад. Израженији је, слободнији, богатији. У његовим каснијим делима тешко да ћете наићи да пише највишим књижевним умећем о плодовима неба, звездама, мору и палмама, негативном и фиктивном универзуму, о дубинама ума, или о пределима где дувају умори...

И о души, наравно: *Довољан је тренутак немара, и она се у жару ослобађа ка другим световима. Одакле долази изненадна ватра која је прогања у небеске пределе, док остајеш жртва поред тела у напуштању?* Напомена: ово се односи на поглавље I, које је и најдуже, док поглавља II, III и IV већ читамо као увод у његову чувену збирку *Кратак преглед распадања*. Јер у њима пише о (разлици живота у) Паризу који нема „небо“ и „трулог“ Балкана на коме су се зауставила бића рођена са подочњацима и борима, остарела у ништавилу, исцрпљена урођеном немоћи, о његовој несрећној Румунији, ратовима, освајању, Риму као урушеној империји, о смрти, очају, патњи... Балкан. Да ли је то ваистину *проклето кутак света?* Али и о музици. О њој је могао да пише тако само Сиоран. *Музика замењује религију тиме што спасава узвишеност од апстракције и монотоније. Музичари? Сензуалисти узвишености.*

Укупан тон књиге је мрак и меланхолија, али у исто време и снажна лична потрага за смислом у хаосу живота, што је чини јединственом у контексту Сиорановог целокупног дела. Не ослања се, како смо навикли на њега, на кратке, афористичне изјаве и мишљења, што је типично за његов стил-мада их и овде има: *Стварност је привид који је окамењен.* Уз таква његова промишљања, наравно, немогуће да се и сам читалац не пита о свему, укључујући и већ поменути нај-

већу загонетку: смисао живота. Сиоранов приступ је провокативан, он не нуди лаке одговоре, већ поставља питања која су комплексна и често без решења, како за њега, тако и за све нас, што значи да зналачки истиче ону Празнину у којој нема места за простор разумевања. Најлакше је написати да је бесмислено тражити смисао, али то треба и добрано појаснити, умноречима осведочити, па и нека је то у некаквом мрачно-романтичарском стилу како је то Сиоран учинио у овом рукопису. Сиоранова анализа смисла живота доводи до осећаја апсурдности, где се потрага за њим чини узалудном. *Сам чин постојања је неописиво озбиљан, пред којом је Бог обична играчка.* Овакав приступ чини „Страствени водич“ важним делом у контексту савремене филозофије, јер нас охрабрује и призива да се сами суочимо са страхом од смрти и безања. *Смрт је утвара, као и живот.* Ово је у складу са његовим скептичним ставом према традиционалним религијским концептима који нуде лаке одговоре на сложена питања. Сиоран пише: *Човек има две особине: усамљеност и самопоштовање. Он живи на земљи да би их разобличио. Али појављује се религија: систем лекова који поткопавају постојање. Зашто ју је човек измислио? Која потреба је изазвала толико отрова?* По Сиорану, религијска учења желе (и успевају) да изједначе разноликост; да угуше индивидуалност. У Сиорановом делу, индивидуалност игра кључну улогу. Сиоран поставља питање: како живети у свету који нам све нуди, али не и концепт индивидуалности

Није лако одговорити како Сиораново писање делује на читалачку публику. Иако и сам изражава идеје које су у историји људске мисли познате, он их је за разлику претходника а и следбеника најсилније радикализовао, довео до самог ексеца, посебно према религијским учењима и потрази за смислом живота. То га и чини најтипичнијим мислиоцем за духовну климу овог и времена које га следи. Створио је сопствену филозофију, аутентичну, којој је основа **непријатност самог постојања**. Као такву, како је применити? Немогућа мисија! *Хоћеш ли успети да угушиш негативну судбину која те мучи? Никада.* Зашто? Да је тако, а јесте, шта нам преостаје? Престанак „бежања звездама“ и скривања у месечевим даљинама. Јер пише Сиоран: *Естетска нирвана света: достићи узвишено у најузвишенијим привидима. И уздићи се до границе сопства, у непосредном и пролазном.* Ако мислите да није тако... Можете се присетити и дивне Кафкине мисли: *Онај ко верује, не може да доживи чудо. Звезде се не виде дању.* Толико. ■

НОВИ САД У ДНЕВНИЦИМА ВАСЕ СТАЈИЋА (2)

Љубав за Матицу

Пише: Гордана Нонин

Други светски рат Васа Стајић (Мокрин, 1878 - Нови Сад, 1947) провео је у Сремским Карловцима да би након ослобођења прешао у Нови Сад и последње године живота провео у кући у улици која данас носи његово име.

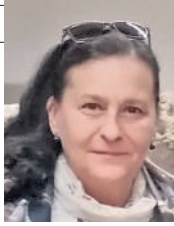
За разлику од 1942. године која је била веома тешка за становнике Сремских Карловаца, који су се током рата звали Хрватски Карловци јер су били под влашћу NDH, па тако и за Васу Стајића, наредне 1943. године, он у свој дневник записује о напредовању савезника и пун је планова: "Правим планове о свом животу и раду у савјетској Србији или Југославији. Ако би ме хтели реактивисати, примио бих место шефа Државне архиве у Новом Саду... а довршио бих историју новосадске гимназије, за коју сам већ примио предум из Новог Сада, 2000 пенга."

Пише, 13. јануара 1944. да је из Новог Сада добио поруку "после које више верује да ће у Нови Сад прећи".

"Мој Милан и Новосађани помажу ми да претрпим оскудицу. И тако сад, када се трећа година откако смо и ми у рату, већ ближи свом крају, моје је здравље толико сачувано да ја верујем: ако би и даље овако потрајало, могао бих доживети и седамдесету годину, и двестагодишњицу Новог Сада. Имам само једно страховање: шта ће бити од моје радне способности? Да ли ћу се моћи одужити Новосађанима израдом историје српско-православне гимназије, и накондним прегледом магистарских атака 1780-1831?", записује он у свој дневник који му је био јако важан током тешких месеци за време рата. У једном тренутку је записио "По цео дан бих разговарао са овом књигом", а често је у ту књигу бележио и сећања на претходне периоде у свом животу: "прешао сам у мислима цео свој професорски живот и рад, од Пакраца, преко Пљеваља и Сомбора, те Новог Сада".

И дошао је тај дан, 12. септембра 1944. године, Стајић записује: "Управо примих поруку да идем на ослобођену територију, па дадох пристанак на то". По настањивању у Новом Саду, шета, после дуго времена градом. 20. новембра записује: "Јуче после подне не хтедох лећи док сунце сија. Него пођох у шетњу, али не према Бановини, као обично, него у противном правцу. Избих на кућу Емила Поповића Пеци, па на Дом Железничара, на Вијадукт, те одох и на Штранд, на Дунав. Изненадило ме како је Штранд мало измењен, унапређен. Највише се развило дрвеће."

У децембру га посећују Аћим Груловић и Никола Петровић: "Донеше нам два зеца које су данас уловили, на

дар. И донеше вести: у идућу недељу да ће пре подне бити изабран Моч. После подне да ће бити откривање Милетићева споменика, причем ја треба да говорим. Главни Одбор међутим има да спреми Скупштину чији председник имам бити ја. На све то дадох пристанак."

Десети мај 1945: "Радим историју новосадске гимназије, па не стижем овде да бележим. Здравље ми је, отако је топлије, боље. Ето, синоћ сам после подуже паузе изашао да славим победу, и био до 11,30 на банкету. Чак, много изазиван, говорио сам, слабо сам говорио. Ја сад увек, ако не читам говор, слабо говорим. Доживео сам оно у шта сам веровао и што сам ишчекивао четири године: победу над фашизмом у Европи. Девети мај, дан победе!"

При крају дневника, 2. септембра 1945, бележи: "Сад лежи Бака у ангини, а мене кроз неколико сати треба Војводина да изабере, још једанпут, за председника М. С. Само, овога пута за потпредседника ми неће бирати Д-ра Моча, него мог драгог Милана.

И ја ћу да јој захвалим: хвала скупштини. Данас, све је то девалвирано, и стакло назив мртвих фондова. А као живи фондови се јављају чланови који желе да Матица издаје књигу, а они да је читају. Кад сам већ код тога да оваквој скупштини тумачим збивања у Матици, допустите и једну опомену. Пре више од сто година, Лукијан је певао: Стара без основа зла је новост. Допустите да један такав стари основ нарочито истакнем. То је љубав за Матицу, и готовост да јој се послужи, то је пожртвованост у раду за Матицу и за просвету. Није сасвим тачно оно што рекосмо мало

пре, да је јучерашња Матица живела од мртвих фондова и капитала. И више је тачна она реч Толстојева: не живи човек од бриге о себи, него живи од љубави и старања својих ближњих. Тако је и Матица живела и радила, хвала пожртвованости Саве Текелије и Теодора Павловића, Павла Којића и Платона Атанацковића, Стефана Брановачког, Ђорђа Натошевића, Милоша Димитријевића, и других првака Војводине, који су пожртвованим радом заслужили да буду записани на светлим страницама историје Матице српске и Војвођанских Срба. Те ће пожртвованости, и још у већој мери, наћи код својих чланова, сви су изгледи за то, и нова Матица, ова која данас ступа на позорницу".

Тог дана изабран је за доживотног председника Матице српске.

Васа Стајић је умро 10. фебруара на свој 69. рођендан, два дана након последњег дневничког записа у којем се пита "Да ли ћу још лежати на веранди?", а које имамо захваљујући Зорници Хаџић која је приредила књигу "Васа Стајић - прилози за аутобиографију" у едицији "Документ" Матице српске. ■

ЗА СЕНКОМ ОСМОГ ЕОНА

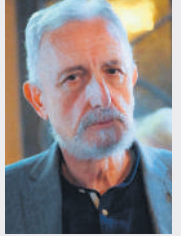
Пише: Селимир Радловић

Градио сам свој песнички свет најнепосредније се ослањајући на митолошке и симболичке структуре светог системског списа наше цивилизације, у којем се налазе све књижевне матрице. Из њих је и изнедрила нововековна европска књижевност. Са свешћу да је реч о извору, с чистом водом, на којем су, у минулих две хиљаде година, генерације и генерације, утољавале своју жеђ. Свети Августин вели да се Стари Завет открива у Новом Завету, да је Нови Завет сакривен у Старом Завету, да су они, заправо, не толико *алегорије један друге* колико узајамне *метафоричке идентификације*. А Нортроп Фрај, најугледније име књижевне теорије, у другој половини 20. века, предочава да је реч о јединственој форми која сједињује *Дантеову архитектуру* и *Раблеову дезинтеграцију* и да без њеног разумевања и тумачења нема разумевања и тумачења савремене књижевности. Језик мита и метафора, којим је украшен библијски текст, истоветан је с језиком мита и метафора песничког текста. Стога из моје песме пева подражавајући рукавац *Велике Књиге* или мудроносни рукавац врлинских отаца хришћанског Истока. Као што је грађевина без темеља слаба, и питање је дана када ће се урушити, тако је и песма, без дарова Оца, нашега, лаки привид који нас не привлачи и не обавезује. Усуђујем се да своју песму упоредим с оном трском Авве Арсенија, која је шуштала на поветарцу, мучећ оне што не воле да чују ни врапце.

Циклус песама *Угарци с Криа Нера*, у збирци *У царству ветрова арамејских*, настао је са свешћу да невидљиво претходи видљивом, односно, да је невидљиво створило видљиво. Сагласно томе, да је невидљиво вечно, а видљиво пролазно, те да се, како вели Иван Александрович Иљин, на невидљивом (духовном) плану решава судбина човечанства. Истином опседнутом песнику је, и данас, дато да учествује у том процесу, с уверењем да однос спрам Бога усмерава историју света.

Кад ћу тиш, Оцу говориш, радости моја! Слово убија, вели апостол Павле, дух живот даје! Верујем да моја песма, као и звук звона, разгони тавни рој сенки, демонских.

Није без разлога речено да је знање без искуства *теологија лукавога*, нека врста *мозга изван главе*. Живети у свету, вели један од оних који ништа немају а све поседују, тихих синова земље, по манастирским правилима, исто је што и боравити у шуми и веровати да те вукови неће појести.

ХОМО ПОЕТИКУС

Љељка Аврић

НЕМОГУЋЕ

тачке спајања океана
границе су одвојених
светова
они знају један
за другог
као далеки рођаци
уздржан комшилук
сваки од њих има свој
живот
различите су боје
и укуса
њихови паралелни
универзуми
никада неће постати
једно

они имају прећутан
договор
право на изјашњење
и своју посебност
оба надлазе у миру
без претензија
на туђе воде
никада неће
изазвати потоп
послати немани
излити отров

некад и обичне људе
случај намери
у истом правцу
два супротна елемента
две природне
катастрофе
једном су мисли
коротне другом

будућност светла
један сеје
други убира плодове
док један носи секиру
други крвари

слично је и са нама
течемо упоредо воде
нам се не мешају
али ти плетеш мреже и
ја се хватам у њих
када се сретнемо не-
ћемо се мимоићи
дисати упоредо
ни писати
свако своју причу
између нас је
мир немогућ
твоје удице жељне су
мог меса

од мојих струја дрхти
твоја рутина
слутим
ухватићемо се за врат
свући кожу
сломити кичму
звери у нама ће
докрајити преостало

из новог рукописа

ТЕОРИЈА КРЕАТИВНОГ ПИСАЊА

О нашим обичним световима

Писали смо већ, а писали су и други, да учитељи креативног писања, који су најчешће и сами писци - мање или више успешни - и којима је успело да до свог радног места сигну ухлебљењем у легитимне, душтвено-јавне универзитете, или да захваљујући менаџерским способностима "упадну" у приватне школе покренуте личним капиталом финансијера, тј. парама отворено-затворених фондова чији интерес може бити разнолик, пошавши од интимне страсти, па преко политике или обичног "ситног" бизниса и приватне иницијативе до чисте практичне економије или можда само медијског задовољства углавном полазе, у инструментима својим ученицима, кандидатима за писце, да треба да се баве оним што најбоље познају: да се баве (пишу) о себи и сопственим искуственим доживљајима.

Али, зар нисмо сви ми, љубитељи књиге, тзв. обични читаоци, прочитали већ толико мноштво и таквих књига које се баве (личном) искуственом садашњошћу, зар нам се није отворило толико и таквих наших обичних светова? Јесте, сваки је јавот важан, прича никад испричана али често и врло - досадна!

Савет за будуће писце: користите што више лична животна искуства и сопствене доживљаје; не, немојте да користите ваша животна искуства и сопствене доживљаје.

Ђорђе Писарев

ИЗЛОЖБА 18 АУТОРКИ У НАРОДНОМ МУЗЕЈУ СРБИЈЕ (1)

Пут којим се теже иде

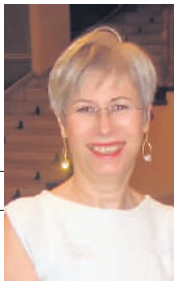
Пише: Јасна Кујунџић Јованов

Експонати изложбе *Тежим путем* постављене у Народном музеју Србије, чине целину коју је реализовала ју је Јелена Дергенц уз сарадњу Драгана Ковачић и записе Татјане Бошњак, Колекција радова 18 ауторки из Збирке стране уметности Музеја, слика, графика, цртежа, пастела, моноптипија, без обзира на временску разубуђеност, приказана је тако да објашњава суштину друштвеног положаја жене као и суштину женског стваралаштва током безмало два прошла века. Такође, у пратећем каталогу разјашњени су и подаци о приспећу ових експоната у музејски фонд. Пристизали су у различитим временским периодима као поклон, аквизиција или једноставно захваљујући Случају. Изложени радови настали су од последње две деценије деветнаестог века, до 1985. године, у времену значајних борби за женска права: право гласа, оснивање женских удружења, те једнакост у приступу школовању и бављењу занимањима која су до тада била привилегија мушке популације. Само школовање било је болна тачка у образовању уметница. У женским школама цртање је било део редовног образовања госпођица, заједно са уређењем дома или кувањем. Све што је више од тога, до краја Првог светског рата већини женске популације било је недоступно или је било могуће тек делимично праћење студија на малобројним Академијама које нису биле резервисане само за мушкарце. Грађански морал није допуштао да девојке похађају часове сликања акта што је доводило је до слабог познавања анатомије. Без познавања анатомије није се могло приступити највишем нивоу академског школовања – класи компоновања где се учило сликање сложених, најчешће историјских композиција. Међу ретким изузецима била је Женска сликарска академија у Минхену, која је пружала потпуно образовање потврђено овером Уметничке академије и стварно звање академске сликарке; код нас га је прва понела Даница Јовановић (1886–1914).

С друге стране, друштвена припадност условљавала је приступ уметничким круговима, а често и тематска интересовања. Одлучност да се нађу раме уз раме са својим мушким колегама, манифестовала се често и прилагођавањем спољашности – одеће и фризура, као што је случај с француском анималистичком Розом Бонер (1822–1899), а о њеној љубави према коњима сведочи и платно *Белац у коњушници* (око 1866). Већина уметница ипак није могла да живи у складу са својим хтењима, спутаним друштвеним конвенцијама, као Марија Башкирцева (1858–1884), ауторка *Портрета кнеза Божицара Карађорђевића* (1883). Сликала га је и Матилде де Пири (1849–1928), негде на прелому века, у Венецији где је породица Де Пири често проводила време са prince charmant, како су га називали. Сличан је случај Берта Моризо (1841–1895) или Мари Касат (1844–1926). Друштвени положај их је усмеравао на приказивање модерног урбаног живота грађанске класе и превасходно кућних и женских простора. За разлику од Берта Моризо, склоној и сликању пејзажа, пастели и моноптипије Мари Касат (пореклом из колекције Ериха Шломовића) превасходно приказују телесну блискост мајке и детета; модели њених мајки потицали су из сеоских средина, јер је сматрала да оне децу држе на природнији начин од мајки из вишег слоја, али су сцене ипак смештане у удобне грађанске амбијенте. Дружење са групом најугледнијих савременика, попут Дегаа или Тулуза Лотрека, као и угледање на јапанске естампе, присутно код две претходне уметнице, инспирисало је и париску сликарку Сизан Валадон (1865–1938).

Композиција *Жена при тоалети* (1904–10) – темпера и пастел на папиру – приказана је у духу Дегаових купачица, слободно и без лицемерја грађанског морала, док *Ваза с цвећем и оријенталним тепихом* (1929) евоцира успомену на фовизам чијој појави је сведочила много година раније. Из нижег друштвеног слоја поникала је и Мари Лорансен (1883–1956), сведок узлета модерне с почетка двадесетог века и Аполинерова муза, животно и стваралачки усмерена на женској сфери, посебно после Првог светског рата када настаје литографија *Балерине* – приказ готово нестварних разиграних женских фигура, као и лирски интонирано платно *Две сестре* (1931), откупљено за тадашњи Музеј савремене уметности у Београду. О музејским аквизицијама сведочи и платно *Море* британске сликарке Етел Вокер (1861–1951), награђене титулом даме (1943) и Ордена Британског краљевства за заслуге у области уметности, откупљено с изложбе *Савремена британска уметност 1929*. Годину касније, Музеј је откупио и предео *Улица у Версају* (1926), рад париске сликарке руског порекла Зинаиде Серебрјакове (1884–1967) излаган на *Великој изложби руске уметности 1930*. У време интензивне уметничке размене с Великом Британијом, у музејски фонд је ушла и слика *Крбови* (1926) британске уметнице Ванесе Бел (1879–1961) која је излагала на венецијанском Бијеналу, а коју је Музеју савремене уметности поконио лорд Ајвор Чарлс Спенсер-Черчил. Један цртеж исте ауторке с ликом краљице Викторије, који вероватно представља скицу за декорисање порцелана, Музеј је откупио знатно касније, 1953, након изложбе *Енглески акварели и цртежи*. ■

ПОЗОРИШНИ ПУТОПИСИ

Рађање представе

Пише: Александар Милосављевић

И ево нас у Зајечару. Прва проба.

Осећам уобичајену напетост ансамбла коју није могуће прикрити љубазним осмесицама. Пошто нас је поздравно Влада Ђуричић, директор зајечарског позоришта, реч узима, како то протокол и подразумева, редитељ. Једно од изненађења које је Небојша Брадић припремио глумцима је и промена назива представе. Драма Милоша Латиновића зове се *Галерије утваре*, а наслов наше представе биће *Галерије*. Редитељево објашњење је кратко и јасно: у првом плану драме и представе нису утваре, оне се појављују у свести главног јунака који умире, тако да је главни актер – Галерије, па ће се баш тако и звати наша представа.

Небојша објашњава како види комад, прецизно саопштава своју експликацију, а ја у његовом тону препознајем сталоженост, али и неку посебну врсту редитељске мекоће коју раније код њега нисам срећао. На крају говори и о изгледу сцене. Уосталом, Брадић је и сценограф будуће представе.

Једном ми је сценограф Герослав Зарић рекао да га нервира кад људи не праве разлику између сценографије и декора, а посебно га иритира што ово неразумевање не срећемо само код позоришне публике него и критике, па и позоришника.

У чему је разлика? У томе, вели Гера, што декор служи за попуњавање позорнице, док сценографија активно учествује у представи и на различите начине у њој „игра“. Речју, сценографија допринеси карактеру представе, а неретко га и дефинише. Добро осмишљена и ваљано израђена, сценографија омогућава глумцима да конкретан простор препознају као истински њихов а публици да сценску игру доживи као аутентичну истину. Брадић има богато искуство с креирањем простора у којем се, у складу с Гериним ставовима, одвија театарска игра. Брадић није склон „зидану“ сценографији и попуњавању позорнице кабастим елементима; више воли сведеност.

Слушам Небојшу и костимографкињу Сташу Јамушак, припремам се да и ја понешто кажем о властитом доживљају драме Милоша Латиновића, а испод ока посматрам глумце. Сигуран сам да су они прочитали комад одмах пошто су га добили, али знам и да су им се, читајући га, у главама намах ројила многа питања. Свестан сам, такође, и да ће она бити конкретна и да ће се односити на најелементарније ствари: из чега се рађа глумачка акција, али ће на првом месту бити питање свих (глумачких) питања – шта је њихова радња? Из ње, наине, произилази све остало. Или гачије, за конкретну радњу се везује текст и она одређује начин на који ће реплике бити изговорене. С једне стране сам тим поводом миран јер је Небојша искусан редитељ, унапред се спремио да понуди прецизне одговоре, а с друге стране, већ сам безброј пута с оловком у руци читао Милошеву драму, дабome предвиђајући питања и бележећи (могуће) одговоре.

Један од принципа мог драматуршког ангажмана на пробама подразумева да с глумцима, без обзира на то у каквим смо релацијама приватно, никада не разговарам без претходног консултовања с редитељем. То знају и Небојша и глумци из зајечарске поделе. Па ипак, постоје извесна питања, нарочито на првим читањим пробама, на која ћу морати промптно да реагујем – не зато што Брадић не зна одговоре, него отуда што ови одговори спадају у домен драматурга. И на такве ситуације сам спреман, па их се не плашим. Уосталом, свестан сам да ме је у Зајечару дочекала пријатељска атмосфера и добронамерни људи који желе да раде и радују се пробама. За оне с којима делим искуство сарадње поуздано знам да припадају категорији глумачке бранше која воли да истражује, којима није потребно само рећи шта и како да на сцени ураде; ови желе адекватне подстицаје који ће мобилисати још веће њихове глумачке капацитете.

Таквих је, бојим се, данас у нашем театру све мање, а све чешће се срећемо с атмосфером „индустријске производње“ представа. Сви, наине, некуда журе – на снимања, на пробе у друге театре и разне „тезге“, или најпросто из различитих разлога нису одвећ заинтересовани за конкретан процес рада. Због тога сам тужан, али сам се одавно помирио са стварношћу. А онда сам се лане срео са зајечарским глумачким ансамблом...

Наине, тамо је ситуација другачија. Ансамбл, макар онај његов део с којим сам прошле године радио на инсценирању драме *Неки важан човек* Жељка Хубача, консолидован је. Они имају јасну идеју шта желе, чему се надају, на које аспекте актуелне театарске стварности морају да пристану, али и у каквом театру истински воле да партиципирају. Репертоар овог позоришта показује да ансамбл воли да сарађује с редитељима различитих сензибилитета, а њихове представе, барем оне које сам видео последњих година, потврђују да су од редитеља с којима су радили „узимали“ оно што им је потребно да би сазревали.

На проби се пробијемо кроз текст, препознамо реплике које глумцима не леже и одмах их штрихујемо, региструјемо оне које ваља променити, поједноставити, учинити их разумљивијим публици а глумцима лакшим за изговор. Брадић објашњава и шта ће се дешавати на сцени, екипу уводи у простор и наговештава мизансцен. На читањим пробама задржавамо се крако, па већ неколико дана касније излазимо на позорницу. Ту је маркер-декор и елементарна реквизита, а уместо костима (Сташа је узела мере и они већ настају у снајдеру) глумци се испомажу одећом из фондуца.

Небојша поставља сцене по реду установљеним Милошевом драмом. Наизглед радимо споро, но то је привид. Сад ми је јасно на шта је редитељ мислио кад ми је пре прве пробе рекао да је већ видео сваку сцену представе. Брадић неуморно интервенише, прекида рад, враћа глумце, указује на погрешна решења, предлаже тачнија, али и прихвата туђе идеје. Само 11 дана након прве пробе констатујемо да смо угрубо поставили више од 80 одсто комада. Свесни смо да је ово тек општи оквир и да нас чека „пуњење“ и „чишћење“ сваке сцене, но сада знамо како ће представа изгледати: глумци су поставили ликове, дефинисали своје задатке, успоставили односе, установили коначну верзију текста.

До премијере и свечаног отварања фестивала Дани Зорана Радмиловића 16. октобра, има још времена, сасвим довољно да нам стигну костими, да сценографија буде завршена, реквизира комплетирана, а сценска игра потпуно дефинисана, да, дакле, све што је потребно прецизно легне на своје место. Уједно, најубудљивији део процеса рада на новој представи је, барем за мене, сада углавном приведен крају. То, наравно, не значи да на пробама које предстоје неће бити узбуђења, нервирања, трзавица... а понајмање да неће бити нових измена. Пробе зато и постоје (а тако се с разлогом и зову), јер ваља све испробати, јер треба проверити све могућности, сместа реаговати на макар и најмању искрицу која изненада севне у некој од реплика, у неком од односа између актера. А то, опет, подразумева корекције.

Уосталом, и када се након премијере спусти завеса, представа ће наставити да се мења, јер позориште је жива материја, у представи играју и увек је изнова стварају живи људи. Од њихове знатижење и енергије, од њихове инвентивности и заиграности зависи како ће представа изгледати. И то сваки пут када се нађе пред гледаоцима. И, дабome, како ће живети. А о томе ће сведочити публика и, надам се, критика. ■

Фото: НП Зајечар, пробо